

SZÁMÍTÓGÉPES KÖNYVTÁRI NYILVÁNTARTÓRENDSZER

Vasvári Lilian—Hanny György—Náray-Szabó Gábor

CHINOIN Gyógyszer- és Vegyészeti Termékek Gyára

1. Bevezetés

Vállalatunk műszaki könyvtára körülbelül 25 ezer kötetnyi könyvvel segíti a kutatásban és a termelésben részt vevő szakemberek munkáját. Ezek az értékes könyvek azonban csak akkor válnak igazán hasznosakká, ha a bennük lévő információ valóban eljut az érdekeltekhez. A könyvtár feladata ui. nemcsak a könyvek és egyéb dokumentumok beszerzése. Segítséget kell nyújtania az olvasóknak abban is, hogy hozzájussanak a megfelelő információhoz. Ennek egyik eszköze a *részletes szakkatalógus*, amelynek elkészítéséhez nyújt lehetőséget az általunk kidolgozott új rendszer, amely kihasználja a számítógépes adatfeldolgozás nyújtotta előnyöket. Megszerkesztésénél ügyeltünk arra, hogy megmaradjanak a régi nyilvántartási formák, viszont a számítógépes feldolgozás révén újszerű szolgáltatásokra is sor kerülhessen. Hasonló nyilvántartási rendszerek működnek külföldön is [1–3], ezeket azonban nem lehet változtatás nélkül alkalmazni a hazai viszonyokra.

Az alább ismertetendő nyilvántartás bevezetése és hosszabb időn keresztül való működtetése talán hasznos tapasztalatokkal szolgálhat más hazai számítógépes katalógusok megszerkesztéséhez is.

Hagyományos könyvtárhasználati rendszerünk fő hiányosságai a következők voltak:

a) Könyvtárunk szabadpolcos rendszerű, így az olvasók tetszés szerint válogathattak a könyvraktárban, miközben legfeljebb a szerzői katalógust vették igénybe. Ez a módszer ugyan megkönnyítette a keresést, de korántsem adott teljes tájékoztatást az összes hasonló tárgyú irodalomról.

b) A raktárban szakmai tartalmuk szerint csoportosítottuk ugyan a könyveket, de a rendelkezésre álló kevés hely miatt a felosztás nem lehetett elég finom. Ezért nagyon sok könyvet kellett átnézni ahhoz, hogy a megfelelőt ki lehessen választani.

c) A sok mozgatás miatt a raktár rendjét és áttekinthetőségét nehéz volt megőrizni.

d) Az olvasó természetesen nem találkozott a polcokon a kikölcsönzött és a letéti könyvtárakban lévő könyvekkel, holott ezek teszik ki az állomány nagyobbik felét, és ezek között található a korszerű szakkönyvek zöme is. Így éppen a legújabb információról nem szerzett tudomást.

Az újonnan kialakított rendszer célja az, hogy a felsorolt hiányosságokat legalább részben kiküszöbölje. Lehetővé teszi, hogy az olvasó ne a könyvek között keresgélve, hanem a katalógusok és egyéb kisegítő jegyzékek segítségével kapjon képet a rendelkezésre álló irodalomról. Ezzel egyrészt megőriztük a raktári rendet, másrészt lehetővé tesszük az alaposabb és gyorsabb tájékozódást.

2. A gépi nyilvántartás alapjai

A könyvtár korábban az Egyetemes Tizedes Osztályozást (ETO) alkalmazta a könyvek tartalmának jellemzésére. Ebből a rendszerből kiemeltük azokat a jelzeteket, amelyek a legjobban tükrözik a könyvtár gyűjtőkörét. Elvégezve az ETO által lehetővé tett jelzetalkotási műveleteket, létrehoztunk olyan jelzeteket is, amelyek főszámként nem szerepelnek az ETO-ban. Így jutottunk körülbelül 600 olyan jelzethez — ezeket *szakmaszámoknak* neveztük el —, amelyek a CHINOIN műszaki könyvtár igényeinek megfelelő, speciális tematikus osztályozás vázát alkotják.

Minden könyvet ellátunk egy és csakis egy jelzettel, amely legfeljebb 12 jeltől áll, és egy-egy fogalomkörre takar. Ennek tartalmát tárgyszavakkal (deszkriptorokkal) is kifejezzük. Minden jelzethez több, legfeljebb azonban 20 tárgyszó tartozhat: a fogalomkörből célszerűen kiemelt, speciális igényeinknek megfelelő,

további tárgyszavak sora. Ily módon alakult ki egy körülbelül 2000 deskriptort számláló rendszer, amely az imént említett 600 téma köré csoportosul. Készítettünk egy deskriptorjegyzéket (tezaurszt), amely két kötetből áll. Az elsőben a deskriptorok betűrendben szerepelnek, a másodikban pedig szakmaszámok mellé rendelve, a számok növekvő sorrendjében felsorolva (1-2. ábra). Mivel a rendezésnél csak az első hat karaktert vesszük figyelembe, a 2. ábrán látható 577.16: karaktersorozat után már nem szükséges a növekvő sorrend.

HUNGARI KÖNYVTAR - SZAKMASZÁM KULCSSZO - JEJYZEK. **KULCSSZO SZERINT**

TEMAKOR/KULCSSZO/ *****	SZAKMASZÁM/ETO/ *****
FOLYAMATOK DINAMIKAJA	66-94
FOLYAMATOK VEZERLESE (OEP TAN)	62-5
FOLYAMATSZABALYOZAS	66. 012
FOLYAMATTERVEZES	66. 011
FORGACSOLO MEGMUNKALAS	621. 9
FORMULAE NORMALES	615. 11
FORRASZTAS	621. 791/. 794
FORTAN	681. 3. 06
FOSZIFATIDOK	547. 95
FOSZIFOPROTEID	547. 96
FOSZIFOR TARTALMU SZERVES VEJY.	547. 11
FOTOBIOLOGIA	577. 3
FOTOKEMIA	541. 14
FOTOMETRIA	535
FOTON	539. 1
FOTOSZINTEZIS	541. 14
FOTOSZINTEZIS	581. 11/. 13
FOTOSZINTEZIS BIOFIZIKA	577. 35

1. ábra Minta a betűrendes deskriptorjegyzékből

A tezaursz elkészítése kettős célt szolgál. Egyrészt segíti a könyvtárosokat az újonnan beérkezett könyvek részletes szakrendbe való állításában, mivel a tárgyszavak mellé rendelt szakmaszám felvilágosítást ad arról, hogy valamely fogalom melyik tudományág körébe tartozik. Deskriptorként az adott fogalom magyar neve mellett számos idegen nyelvű szinonimát, valamint sorozat- és kiadványcímet is feltüntettünk. Ez mélyebb nyelvtudás nélkül is megkönnyíti a tájékozódást. A tezaursz másik

célja az, hogy az olvasónak az ETO részletes ismerete nélkül is lehetővé tegye az egy-egy viszonylag szűkebb szakterületre vonatkozó irodalom több közelítéssel való megtalálását a szakkatalógusban.

HUNGARI KÖNYVTAR - SZAKMASZÁM KULCSSZO - JEJYZEK. **SZAKMASZÁM SZERINT**

SZAKMASZÁM/ETO/ *****	TEMAKOR/KULCSSZO/ *****
577. 152	PROTEOLITIKUS ENZIMEK FLAVONOIDOK KOENZIM ENZIM INHIBITOROK
577. 15: 616	KLINIKAI ENZIMOLÓGIA FERMENTACIO ENZIMOLÓGIAI MODSZER
577. 16	VITAMINOK VITAMINOLÓGIA
577. 16: 61	ORVOSI VITAMINOLÓGIA VITAMIN FIZIOLOGIA VITAMIN PATHOLÓGIA VITAMIN THERAPIA VITAMIN BIOKÉMIA
577. 16: 54	KÉMIAI VITAMINOLÓGIA MOLEKULÁRIS VITAMINOLÓGIA TECHNIKAI VITAMINOLÓGIA
577. 161	ZSÍROLDÉKONY VITAMINOK A VITAMIN D VITAMIN E VITAMIN K VITAMIN
577. 164	VÍZOLDÉKONY VITAMINOK B-12 VITAMIN C VITAMIN P VITAMIN
577. 16/. 17	VITAMINS AND HORMONES

2. ábra Minta a szakmaszámok szerinti deskriptorjegyzékből

A gépi nyilvántartás alapját a szerzői katalógus kartonjain szereplő bibliográfiai adatok képezik. A feldolgozás során a számítógép korlátozott tárolókapacitása miatt nem követtük a szabványos címléírás szabályait. A számítógépre a következő adatokat vittük fel, amelyek könyvenként egy-egy rekordnak felelnek meg:

- leltári szám;
- szerző (a szerző(k) vagy szerkesztő(k) családi neve, max.12 karakter);
- cím (rövidítések nélkül, a kötetszám megjelölésével, max.80 karakter);
- megjelenési év;
- szakmaszám + szakmaszámmal rendel. fődeskriptor.

Alapvető követelmény a könyv és a rekord közti kölcsönös, egyértelmű megfeleltetés biztosítása. A rekordokat mágnesszalagon, szekvenciális elrendezésben tároljuk.

3. A gyakorlati megvalósítás feltételei

A rendszer elindításához szükséges volt a könyvtár jelenlegi állományának a fenti módon való feldolgozása. Mivel eddig a keresés eszköze legtöbbször maga a könyv volt, nem okozott problémát az, hogy a bibliográfiai adatok valamelyike hiányzott vagy pontatlan volt. Most azonban a keresés alapja a katalógus, ezért a kartonokon és a számítógépen szereplő adatoknak teljeseeknek, pontosaknak és naprakészeknek kell lenniük. Ezért szükségessé vált a könyvtár állományának teljes átvizsgálása és újrendszerezése. Ez igen nagy munkát jelentett és a következőképpen történt.

A nyers (át nem vizsgált) adatokat a szerzői katalógus kartonjai alapján a gépen feldolgoztuk. A felvitt adatokról jegyzék készült, amely a további javítás alapját képezte.

Egyeztetettük a könyvek és a hozzájuk tartozó szerzői és kölcsönzőkartonok adatait, vagyis kiegészítettük, illetve kijavítottuk a bibliográfiai adatokat, kiválasztottuk a könyv tartalmának megfelelő szakmaszámot, és ezt a könyvön és a kartonokon egyaránt feltüntettük. Az így ellenőrzött adatokkal kiegészítettük a számítógép segítségével készített jegyzéket, melynek alapján könnyen javíthattuk a gépen szereplő adatokat is.

Az új nyilvántartási rendszer működési feltételeinek megteremtésével egyidőben az elavult raktározási rend is megújult. Az új szakmai felosztásnak megfelelő, logikusabb elrendezést és részletesebb tematikai felbontást biztosító, új raktári rendet alakítottunk ki, hogy elősegítsük a könyvek közötti gyors tájékozódást.

Az állományrendezésnek ezt a módját az indokolja, hogy az adatrögzítési munkák elég hosszadalmasak, ugyanakkor a könyvtárban az adatok szinte pillanatonként változnak (selejtezések, új szerzemények stb.). Ez a módszer lehetőséget nyújtott a számítóközpontban és a könyvtárban megoldandó feladatok párhuzamos elvégzésére. Állandó kölcsönhatást biztosított a könyvtár és a számítóközpont között, így már a részeredmények is hasznosíthatóvá váltak, és a kisebb, munka közben felmerülő problémákkal könnyebben boldogultunk.

4. A számítógép segítségével biztosított szolgáltatások

A feldolgozás lehetővé teszi, hogy az adatokat terminál segítségével, közvetlen elérésű vagy kötegelt formában bármikor visszakérdezhessük a következő szempontok szerint:

leltári szám;
szerző neve;
megjelenési év;
szakmaszám.

A jelenleg működő számítógépi program nem nyújt lehetőséget a keresési ismérvek logikai műveletekkel való összekapcsolására.

A könyvtári szolgáltatásokat a fenti szempontok szerint készített jegyzékek segítségével biztosíthatjuk. A lehetőségek a következők:

a) Az összes dokumentum bibliográfiai adatait a *leltári számok növekvő sorrendjében* felsorakoztató jegyzék két könyvtári feladatot old meg. Egyrészt segítséget nyújt a könyvtárosnak a leltári szám szerinti kereséshez, ami igen hasznos lehet például selejtezés vagy a letéti állomány ellenőrzése esetén. Másrészt lehetővé teszi, hogy szinte percek alatt összeállítsuk az új szerzemények katalógusát. Például az utolsó ezer leltári számhoz tartozó adatokat azonnal kiírathatjuk, míg korábban ehhez hetek munkája volt szükséges. Új jegyzék fél évenként készül.

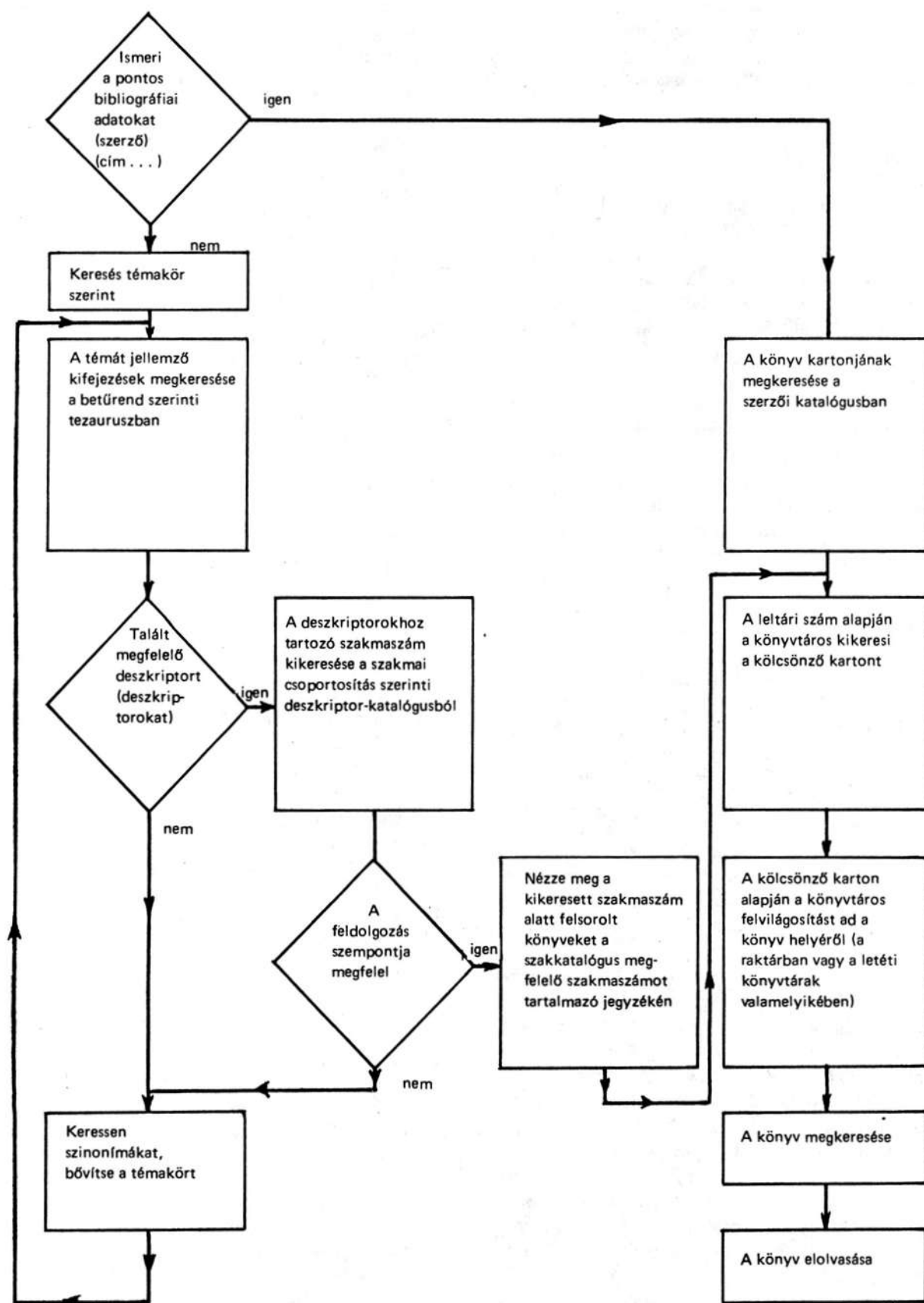
b) A dokumentumok bibliográfiai adatait a *szerzők nevének kezdőbetűje szerint* rendező jegyzék gyakorlatilag megegyezik a szerzői katalógussal. Belső, könyvtári célra használjuk. Lekérdezése az igényektől függően, esetenként történik.

c) Egy adott évben megjelent könyvek adatait a számítógép memóriájába történt felvitel sorrendjében tartalmazó jegyzék, melyet a *Legújabb kiadványok katalógusa* címen vezethetünk be a könyvtári szolgáltatások közé. Hasznos áttekintést nyújthat a szakirodalomban legújabban megjelent könyvekről, készítése fél évenként javasolható. Mivel a könyvtár régebbi kiadású dokumentumokkal is gyarapszik, a fenti katalógus nem azonos az új szerzeményekével.

d) Azonos szakmaszámmal jelölt könyveket tartalmazó jegyzék *valamely témakör irodalmáról* nyújt áttekintést. Az összes szakmaszám szerinti jegyzéket egyesítve sakkatalógushoz jutunk. Ez rendszerünk talán leghasznosabb terméke. Az olvasó legegyszerűbben a 2000 deskriptorból álló tezaurusszal együtt használhatja. A sakkatalógust évenként érdemes megújítani.

5. Egy témakör irodalmának teljes feltárása

Tegyük föl, hogy olvasónkat a *vízoldékony vitaminok* irodalma érdekli. A teendők a következők: kikeressük a betűrendes tezauruszból az adott témakört leginkább jellemző tárgyszót vagy tárgyszavakat. Lehetőleg minél több ekvivalens szót kell megadni; ha egyiket sem találjuk a deskriptorok között, a témát valamilyen tágabb, összefoglaló kifejezés segítségével jelöljük meg. A *vitamin* szót tartalmazó oldalon több, a témába vágó deskriptort találunk. Többek között szerepel a *vízoldékony vitaminok* megjelölés is, a szakmaszám

3. ábra A keresés menete az új könyvtári rendszerben

577.164. Ezután kikeressük a fenti számot a tezauszus második kötetéből, ahol a tárgyszavak a növekvő szakmaszámok sorrendjében szerepelnek. Az 577.164-es jelzethez a következő deskriptorok tartoznak:

vízoldékony vitaminok,
B12 vitamin,
C vitamin,
P vitamin.

A kapott információk alapján eldöntjük, hogy a téma ilyen szempontból érdekes-e. Érdemes az adott szakmaszám környezetébe eső információkat is megnézni, mert gyakran ott is található hasonló fogalmak. Ha esetleg még nem vagyunk megelégedve, újra a betűrendes katalógushoz fordulhatunk. Például, ha a vízoldékony vitaminok analitikájára vagyunk kíváncsiak, akkor érdemes a *vitamin meghatározás* deskriptorhoz tartozó 543.86 szakmaszámot is figyelembe venni. Mindezek alapján kiválaszthatjuk azt a szakmaszámot vagy azokat a szakmaszámokat, melyek alapján érdemes keresni a szakkatalógusban. Az itt kiválasztott jelzethez rendelve megtalálhatjuk az adott témában a könyvtárunkban rendelkezésre álló összes irodalom bibliográfiai adatait. A keresés menetét a 3. ábrán mutatjuk be.

6. Távlatok

A számítóközpont és a műszaki könyvtár együttműködésével létrehozott rendszer új lehetőségeket nyit a könyvtári munkában. Bevezetésének legfontosabb eredménye a korábban elképzelhetetlen, *szigorú könyvtári rend* kialakulása. A rend megteremtése jelentette a legnagyobb munkát, ehhez képest a számítógépes feldolgozás lényegesen kisebb energiát igényelt. A rend fenntartása könnyebb a számítógépes rendszer keretei között, mert a jegyzékek megrongálódása esetén tetszés szerinti számban újakat tudunk készíteni. Emellett nem veszhetnek el az adatok, mint például a katalóguskartók.

A közeljövőben azt tartjuk a legfontosabb feladatunknak, hogy a számítógépes tárgyszókatálógust megismeressük olvasóinkkal, és saját munkánk közben is minél intenzívebben vegyük igénybe. A gyűjtőkör állandó változását új tárgyszavak beiktatásával, újabb témakörök kialakításával követhetjük. A tezauszok rendszeres átvizsgálása, javítása és kiegészítése biztosítja a rendszer rugalmasságát és a további fejlesztés lehetőségét. Jelentős eredményeket várunk a letéti könyvtárak leltározásánál, amikor a könyvjegyzékek ellenőrzése lényegesen egyszerűbbé válik, és munkaerőmegtakarítást érhetünk el. Az új szermények katalógusa néhány nap alatt elkészíthető a számítógép segítségével, ezért gyakrabban bocsáthatjuk olvasóink rendelkezésére, mint korábban.

A rendszer a CHINOIN *Seecheck R 800* típusú számítógépén működik, amely szöveges adatbázisok

kezelésére szolgál. Adaptálása más gépekre esetleg jelentős munkával járhat, de minden további nélkül elvégezhető.

Irodalom

1. SAEVECKE, R. D.: Die Deutsche Bibliothek und die von ihr angebotenen zentralen nationalbibliographischen Dienstleistungen = DFW Dokumentation Information, 26. köt. 1978. p. 17–20.
2. HYMAN, M.: The role of minicomputers in libraries and information units = Aslib Proceedings, 30. köt. 1978. p. 373–382.
3. KILGOUR, F. K.: The OCLC online library network = International Forum on Information and Documentation, 5. köt. 1980. p. 35–36.

VASVÁRI Lilian—HANNY György—NÁRAY-SZABÓ Gábor: Számítógépes könyvtári nyilvántartórendszer

A cikk azt mutatja be, hogy a számítógép használata milyen irányokban változtatja meg, illetve teszi hatékonyabbá az üzemi szakkönyvtárak — ez esetben a CHINOIN gyógyszergyár szakkönyvtárának — munkáját. A szóban forgó rendszer Seecheck R 800 típusú számítógépen működik.

* * *

VASVÁRI, L.—HANNY, Gy.—NÁRAY-SZABÓ, G.: A computer-generated library catalogue

The article shows how the use of a computer affects and improves the effectiveness of the operation of industrial libraries, in this case the special library of the CHINOIN pharmaceutical company. The system developed is based on a Seecheck R 800 computer.

* * *

ВАШВАРИ, Л. — ХАННИ, Дь. — НАРАЙ-САБО, Г.: Библиотечная регистрационная система на базе ЭВМ

Статья показывает, в каком направлении использование ЭВМ меняет и делает более эффективной работу библиотеки на производстве, в данном случае работу библиотеки завода лекарств CHINOIN. Описываемая система базируется на ЭВМ типа Seecheck R800.

* * *

VASVÁRI, L.—HANNY, Gy.—NÁRAY-SZABÓ, G.: Ein rechnergestütztes Bibliotheksevidenzsystem

In der Studie ist dargestellt, in welche Richtungen durch den Rechnereinsatz die Arbeit in einer Betriebsfachbibliothek — in diesem Fall in der Fachbibliothek der Pharmazeutischen Werke CHINOIN — gelenkt, bzw. effektiver gestaltet werden kann. Das beschriebene System arbeitet mit einem Rechner Typ Seecheck R 800.

* * *

Felhívjuk Olvasóink figyelmét az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár és az Építésügyi Tájékoztatási Központ közös, a

TUDOMÁNYOS—MŰSZAKI INFORMÁCIÓ SZAKKÖNYVTÁRA

című kiadványsorozatára.

A sorozat egyes kötetei a különböző tudományágak, szakterületek információs, dokumentációs és könyvtári dolgozóinak számára egyaránt közvetítik a korszerű információs munka alapvető, közös és legújabb elméleti, gyakorlati ismereteit.

A sorozat eddig megjelent kötetei:

1. sz. ÓNÓDY Miklós: Információs technikák és berendezések I. (Reprográfia)
58 oldal, ára 16,50 Ft
2. sz. POPRÁDY Géza: A szakkatalógus szerkesztése
53 oldal, ára 12,— Ft
3. sz. KOVÁCS Ilona: Dokumentumleírás
45 oldal, ára 12,— Ft
4. sz. Hazai szakirodalmi számítógépes információkereső szolgáltatások. Tájékoztató 1981.
119 oldal, ára 29,— Ft
5. sz. Számítógépes szakirodalmi szolgáltatások:
ROBOZ Péter: Profilszerkesztési alapismeretek
ROBOZ Péter: Szolgáltatás az INSPEC adatbázisból
HARASZTHY Éva: Input előállítás az INIS adatbázisba
66 oldal, ára 16,50 Ft
6. sz. Dr. JÁNSZKY Lajos: A könyvtárak és az információs intézmények feladatai és szervezete
43 oldal, ára 12,— Ft
7. sz. Dr. SZEPESVÁRY Tamás: Az olvasószolgálat. Referenz munka a szakkönyvtárakban
50 oldal, ára 12,— Ft
8. sz. BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta: Dokumentumismeret
58 oldal, ára 12,— Ft

Előkészületben:

9. sz. RÁDY Ferenc: Ügyviteli, iratkezelési és gazdálkodási alapismeretek

A már megjelent köteteket az OMIKK Értékesítési osztályától lehet megrendelni (1428 Budapest, Pf. 12.).